

**ATT ÖVA SKARPT MED ALLMÄNHETEN:**

**ERFARENHETER FRÅN GOTLAND OCH UPPLAND**

Ann Enander & Ann Johansson

Ledarskapsinstitutionen

Militärhögskolan

**Practising "live" with the public:  
experiences from Gotland and Uppland**

**Abstract**

During the spring of 1996 two rescue service exercises were carried out in Sweden during which live information was transmitted to the public via the local radio. These exercises were the first to use live information in this way and have therefore been the subject of follow-up studies. The first exercise was carried out in April on the island of Gotland using two scenarios: one concerning a threat of radioactivity from the Ignalina nuclear power station and one involving a collision between ships with loss of lives and a threat of an oil spill. A study based on telephone interviews and postal questionnaires was conducted in order to study how the public had experienced the exercise and the information related to it. Over 80% of the respondents had received information prior to the exercise and approximately one third followed the radio reports, which were considered to be very realistic. Very few seem to have reacted strongly to the live radio reports, although a number indicated increased anxiety but also more interest in preparedness issues and anxiety. Those who followed the exercise differed from others in that they were generally more interested in risk and preparedness issues, had greater confidence and reliance on authorities and had a more positive view of society. The second exercise was carried out in May in the county of Uppland, where over 400 people were evacuated from the island of Gräsö. The underlying scenario concerned a controlled emission from Forsmark nuclear power station. Experiences from the evacuees were collected by means of a questionnaire. The results from the two studies are discussed in terms of the possibilities and risks associated with public involvement in exercise scenarios.

## **Innehållsförteckning**

### **Sammanfattning**

#### **1. Inledning**

#### **2. Övning "Incident" på Gotland**

##### **2.1. Bakgrund**

##### **2.2. Uppföljningsstudie**

###### **2.2.1. Telefonintervjuer**

###### **2.2.2. Postenkät**

#### **3. Resultat Gotland**

##### **3.1 Huvudresultat övningen**

3.1.1. Information före övningen

3.1.2. Reaktionen övningsdagen

3.1.3. Synpunkter på övningen

### **3.2. Risk- och beredskap: jämförelser mellan olika grupper**

3.2.1. Följt respektive ej följt övningen

3.2.2. Jämförelser mellan undergrupper

### **3.3. Övriga synpunkter**

### **3.4. Sammanfattning Gotland**

## **4. Övning "Grepnen" på Gräsö, Uppland 25**

### **4.1. Bakgrund**

### **4.2. Uppföljningsstudie**

4.2.1. Telefonintervjuer

4.2.2. Enkät

## **5. Resultat Gräsö**

### **5.1 Huvudresultat övningen**

5.1.1. Information före övningen

5.1.2. Reaktionen övningsdagen

5.1.3. Synpunkter på övningen

### **5.2. Risk och beredskap**

### **5.3. Övriga synpunkter**

### **5.4. Sammanfattning Gräsö**

## **6. Diskussion**

## **7. Referenser**

# Att öva skarpt med allmänheten: erfarenheter från Gotland och Uppland

## Sammanfattning

Under våren 1996 genomfördes två räddningstjänstövningar med inslag av skarp information till allmänheten via radio. Dessa radiosändningar markerar något nytt och därför har övningarna varit föremål för uppföljningsstudier. Den första övningen genomfördes på Gotland i april utifrån två scenarier, dels ett radioaktivt hot mot ön i samband med en brand vid Ignalina kärnkraftverk, och senare en fartygsolycka med flera omkomna och risk för oljeutsläpp. En undersökning baserad på telefonintervjuer och postenkät genomfördes för att studera hur befolkningen uppfattat övningen och informationen kring den. Över 80% av de tillfrågade hade fått förhandsinformation och ca var tredje hade följt radiosändningarna, vilka uppfattats som mycket realistiska. Mycket få tycks ha reagerat starkt inför de skarpa radiosändningarna, även om dessa hos en del väckt viss oro såväl som ökat intresse för beredskapsfrågor. De som följt övningen skiljer sig från övriga i att dessa är mer intresserade av risk- och beredskapsfrågor, har större tilltro till myndigheter och en mer positiv syn på samhället. Den andra övningen genomfördes i Uppland i maj, då över 400 personer utrymdes från Gräsö utifrån ett spelat scenario där man tvingades genomföra ett kontrollerat utsläpp från Forsmark. Erfarenheter från de utrymmande har samlats in med hjälp av ett frågeformulär. Resultaten från de två studierna diskuteras utifrån den övergripande frågan om vilka möjligheter och risker som är förknippade med att engagera allmänheten på olika sätt i samband med övningar.

## 1. Inledning

Räddningstjänstövningar utgör en viktig del i uppbyggnaden av beredskapen för större olyckor och genomförs regelbundet. Övningar av det här slaget kan ha olika syften, varav det primära är att pröva larmrutiner, ledningsorganisation och kommunikation mellan olika

aktörer. Övningar berör på så vis interaktionen mellan olika professionella grupper. Allmänheten berörs inte nämnvärt av övningen och märker i regel knappast av att den genomförs. Deltagande av lekmän begränsas till spelade inslag, till exempel som "orolig anhörig" som ringer för att söka information eller i form av välregisserade sårmarkörer vid olycksplatsen. Att arrangera övningar eller spel på det här sättet har dock kritiserats för att spela upp kriser i ett "avfolkat samhälle", där befolkning och sociala strukturer lyser med sin frånvaro (Jerkeby, 1993).

Det finns flera skäl att överväga om denna typ av övning är tillräcklig i framtiden. Den hotbild mot vilken övningar utformas är komplex. Den handlar alltmer om situationer som berör stora grupper bland allmänheten och där hanterandet av situationen lika mycket måste inriktas på de reaktioner som uppstår i samband med händelsen som på att bekämpa själva risk- eller olycksorsaken. De scenarier som bildat utgångspunkt för Hot- och riskutredningens arbete (SOU,1995) är i hög grad av sådan karaktär, exempelvis: massflykt av asylsökande till Sverige; brist på vatten, el och elektronikkomponenter; eller spridning av radioaktivitet efter en kärnkraftsolycka. I utredningen betonas särskilt betydelsen av informationsverksamhet (s 156-8, Kap 6) samt av ett fortlöpande arbete för att förbättra förutsättningarna för att klara den verksamheten vid allvarliga krissituationer.

Övningar med någon form av direkt kontakt eller interaktion med allmänheten torde kunna medföra flera fördelar. Övningen ökar i realism. Den ger de övade möjlighet att upptäcka och hantera andra typer av problem, särskilt beträffande information och kommunikation med olika befolkningsgrupper. Ur en annan synvinkel kan sådana övningar även bidra till ökad insikt och ökat intresse hos allmänheten vad gäller samhällsberedskapen. Vissa beredskapsåtgärder förutsätter redan idag att allmänheten medverkar aktivt, exempelvis vad gäller bruk av RDS-mottagare i inre beredskapszonen kring kärnkraftverk (Enander & Johansson, SRV rapport, 1995).

Å andra sidan frågar man sig om det är möjligt att engagera allmänheten i realistiska övningar och vad som i så fall kan hända? Kan man öva realistiska informationsmeddelanden utan att skapa panik och oro? Exemplet Barsebäck förs ofta fram i detta sammanhang. I november 1973 sändes i radion ett fingerat nyhetsinslag om en olycka vid det då ännu inte färdigbyggda kärnkraftverket i Barsebäck. Inslaget var mycket realistiskt och uppfattades som en verklig sändning av många lyssnare. Händelsen slogs upp stort i massmedia med rubriker om panik och massflykt. En senare uppföljning (Rosengren et al. 1974) visade att händelsen visserligen skapat starka reaktioner hos lyssnarna, men att massmediabilden var starkt överdriven. Många var oroliga och ringde till polisen och andra instanser, men inget enda fall av panikartad flykt kunde verifieras. Panik och massflykt som fenomen i samband med katastrofer har starkt ifrågasatts sedan tidiga 50-talet (Quarantelli, 1954) och det saknas empiriskt stöd för att sådana reaktioner förekommer annat än i mycket speciella situationer (Enander et al. 1993).

Även om panikreaktioner torde vara mycket ovanliga är det naturligtvis tillräckligt allvarligt om människor blir starkt oroadade i onödan. En fråga är därför om sådan oro kan minimeras genom förhandsinformation och noggrann utformning av budskapen i samband med en övning. En annan fråga gäller vilka effekter en sådan övning kan ha på inställning och attityder hos allmänheten. Skapas större oro för att något skall hända? Och vidare, om ett syfte med övningen är att förbättra beredskapen och man under övningen finner svagheter, hur kan detta uppfattas av andra utöver de agerande själva? Dvs, kan man hamna i den paradoxala situationen att samhällets beredskap förbättras men allmänhetens förtroende för den minskar?

Under våren 1996 genomfördes två större räddningstjänstövningar, en på Gotland och en i Uppland, där det ingick vissa moment som direkt berörde allmänheten. På Gotland utspelades ett scenario med risk för radioaktivt utsläpp från en kärnkraftsolycka. Realistisk information till allmänheten och reportage förmedlades via lokalradion under övningen. I Uppland genomfördes en utrymning av norra Gräsö mot bakgrund av ett scenario där kärnkraftverket i Forsmark skulle genomföra ett kontrollerat utsläpp. Ca 400 personer utrymdes från ön och övningen bevakades av lokalradion.

I samband med dessa övningar studerades allmänhetens reaktioner och attityder. De två övningarna utformades så småningom på olika sätt, varför det inte har varit möjligt att genomföra liknande studier på båda orter. Erfarenheter från respektive övning presenteras och diskuteras var för sig i rapporten. I slutdiskussionen sammanfattas några generella synpunkter på att genomföra övningar som direkt berör allmänheten.

## **2. Övning "Incident" på Gotland**

### **2.1. Bakgrund**

Övningen *Incident* genomfördes på Gotland onsdagen 24 april 1996 och bestod av två skilda övningsinslag; brand i kärnkraftverket Ignalina och en båtolycka utanför Visby.

En tid innan övningen gavs information till allmänheten på olika sätt: inslag i lokalradio, artiklar och annonser i lokaltidningar samt flygblad till samtliga hushåll några dagar innan övningen (Bilaga A). Personal inom hemtjänsten lämnade särskild information till dem de vanligtvis besöker. Ambitionen var att samtliga på Gotland i förväg skulle känna till att och när en övning skulle genomföras och att skarpa sändningar skulle förekomma i Radio Gotland.

Under övningsdagen gavs inslag i Radio Gotland enligt nedan. Avsikten var att utforma inslagen så att alla lyssnande tydligt kunde förstå att det handlade om en övning. På kvällen hölls ett telefonväkteri mellan kl 18.30-19.30 med en panel som bestod av Landshövdingen, Sjötrafikområdeschefen, Räddningschefen, Kustbevakningens regioninspektör, en representant för Statens strålskyddsinstitut och en reporter från Radio Gotland. Telefonväkteriet anordnades för att ge ytterligare information från övningen samt för att ta upp och besvara frågor från allmänheten.

Övningen började kl 01.40 på morgonen med det första larmet om en brand i kärnkraftverket Ignalina i Litauen. Larmet gick från SMHI till SSI i Stockholm. Första meddelandet till allmänheten gick ut i lokalradio (Radio Gotland) 5.40 på morgonen. Olov Carlberg, SSI (Statens Strålskyddsinstitut) informerade om att en brand i Ignalina utbrutit och att det förelåg problem med att koppla in reservaggregaten för kraftförsörjning. På SKI (Statens Kärnkraftsinspektion) hade man bedömt att läget var allvarligt och kunde i detta läge inte utesluta ett utsläpp men betonade att inget utsläpp skett ännu. Vindförhållandena var sådana att Gotland skulle kunna drabbas av ett utsläpp men i så fall först om ca ett dygn.

Varje meddelande i lokalradion inleddes och avslutades med en "jingle" och meddelandet *"Det här är en rapportering från övning Incident. Händelserna har därför inte ägt rum i verkligheten"*.

Landshövding Thorsten Andersson berättade vidare i en intervju att räddningsorganisationen startat ca 3.30 och att det för tillfället inte fanns någon anledning att vidta några omedelbara åtgärder. Han uppmanade gotlänningarna att fortlöpande lyssna på radio. Mätpatruller hade sänts ut för att undersöka om några förhöjda strålningsdoser förekom på Gotland.

Före kl 7 informerade SSI att de kl 5.10 fått meddelande om att branden i Ignalina var släckt men att de fortfarande hade problem med reservaggregaten vilket innebar att hotet om utsläpp kvarstod. Vid åttatiden avblåstes första skedet i övningen.

Detta skede i övningen (brand i Ignalina) berörde följande aktörer: Länsstyrelsen, SSI, Kommunal räddningstjänst, Polismyndigheten Visby, Kustbevakningen, Sjöfartsverket, Radio Gotland, SOS Alarm.

Kl 10 började nästa övning med larm om en kollision utanför Visby hamn mellan ett oljetankfartyg och passagerarfärjan Stena Gotlandica, på vilken ett flertal omkom och skadades. Under utveckling av scenariot berördes följande aktörer: Länsstyrelsen, SSI, Kommunal räddningstjänst, Polismyndigheten Visby, Kustbevakningen/miljöräddning till sjöss, Sjöfartsverket/sjöräddningen, Radio Gotland, Sjukvården, SOS Alarm, JBT (Johnsson Baltic Traffic Management AB), Militärkommando Gotland. Övningen följdes med regelbundna inslag och reportage i lokalradion och avblåstes runt kl 16.

Själva övningen har utvärderats av HRK Rosersberg och redovisas i en separat rapport (Harbom, 1996).

## **2.2. Uppföljningsstudie**

En uppföljningsstudie genomfördes bland allmänheten med syfte att kartlägga bl.a. följande:

- Hur informationen om övningen spridits och tagits emot. Kände alla till övningen i förväg?
- Hur allmänheten reagerat på de skarpa sändningarna i radio. Framgick det klart att det var en övning? Vilka reaktioner väckte sändningarna?
- Allmänhetens attityder till och synpunkter på denna typ av övning, samt mer generellt inställningen till risker och beredskapsfrågor.
- Skillnader mellan olika grupper i befolkningen av relevans för information och beredskapsåtgärder.

Undersökningen genomfördes med telefonintervjuer under övningsdagen och postenkäter som skickades ut en vecka efter övningen.

### **2.2.1. Telefonintervjuer**

Under övningsdagen genomfördes 52 telefonintervjuer (34 kv, 17 män) med personer som anträffades på hemtelefonnummer som slumpmässigt valdes ur telefonkatalogen för Gotland. Intervjuerna genomfördes för att fånga in omedelbara reaktioner i samband med övningen hos människor som var hemma och kunde förväntas vara bland de som särskilt uppmärksammat sändningarna. Intervjun tog upp frågor om information före övningen, om man hade lyssnat på lokalradio under förmiddagen och eventuella reaktioner på det som sänts om övningen, synpunkter på övning och beredskap i stort samt bakgrundsuppgifter om kön och ålder.

### **2.2.2. Postenkät**



## *Urval och genomförande*

Undersökningsgruppen valdes ut som ett representativt urval av boende på Gotland mellan åldrarna 18-75 år (källa: SEMA group Infodata). Urvalet omfattade 998 personer.

Undersökningen genomfördes med postenkät. Tillsammans med frågeformuläret bifogades ett numrerat svarskuvert. Svarande kunde på så vis prickas av för att respondenter skulle slippa vidare påminnelser. Enkäten postades ca 1 vecka efter övningen (slutet av april). Efter utmätt svarstid skickades en påminnelse.

## *Frågeformuläret*

Frågorna i formuläret var i huvudsak utformade med fasta svarsalternativ och omfattade följande frågeområden:

- *Bakgrundsuppgifter:* kön, ålder, civilstånd, barn/inte barn, utbildning, arbetsförhållanden och yrkeserfarenhet av olyckor, bostadstyp och hur länge man bott på Gotland.
- *Innan övningen:* om man kände till i förväg att det skulle bli en övning, varifrån man fått information, om man ansåg den vara tillräcklig.
- *Övningsdagen:* om man hört talas om "olyckan" med risk för radioaktivt utsläpp, hur och när man hört detta, vad man först tänkte när man hörde talas om olyckan, om man ansåg att rapporteringen väckte oro för egen eller andras del. Frågor ställdes även om rapporteringen om fartygsolyckan, om realism i lokalradions nyhetsrapportering samt om man själv märkt av eller agerat med anledning av övningen.
- *Efter övningen:* om man tycker att myndigheterna ska genomföra realistiska övningar av det här slaget, om de skall gå ut med realistisk information till allmänheten, om övningen har påverkat respondenten vad gäller oro för möjliga hot, förtroende för samhällets beredskap, intresse för risk- och beredskapsfrågor samt om man tror att det som utspelats vid övningen kan inträffa i Sverige.

- *Allmänt om risker och beredskap:* i vilken mån man tar del av information som rör risker och beredskapsfrågor; i vilken grad man litar på information från olika källor, om man anser informationen tillräcklig. Frågor ställdes även om vilka förberedelser för olyckor och katastrofer man själv vidtagit och vilka man kunde tänka sig vidta, hur man bedömde risken idag att Gotland kunde beröras av olika situationer samt hur man bedömde möjligheterna för myndigheterna att klara av/hantera dessa situationer. Några frågor berörde även inställning till beredskap för egen del, bedömning av egen och andras beredskap samt syn på samhället.
- *Undersökningen:* Några avslutande frågor gav respondenterna möjlighet att ge synpunkter på några aspekter av undersökningen och formuläret.

I enkäten fanns även öppna frågor med möjlighet att ge egna synpunkter på övningen och på risker och beredskap. *Respondenter* Från det ursprungliga urvalet utgick 28 personer av följande skäl: flyttat till okänd adress (7), avliden (1), vistades utomlands eller bortrest (10), språksvårigheter (1), sjukdom eller handikapp (10). Detta medför att det egentliga urvalet bestod av 970 personer. Svar erhöles från 606 personer (62%). 8 enkäter skickades tillbaka oifyllda eller med avböjande kommentar. I tabell 1 redovisas en allmän beskrivning av respondenterna.

Tabell 1. Beskrivning av respondentgruppen Gotland (n = 606)  
Fördelning

	av de svarande		av hela urvalet (n=998)		Fördelning	
<i>Kön</i>	Kvinna	49 %	50 %	Man	51 %	50 %
	Under 25 år	13 %	13 %	26 - 35 år	13 %	18 %
	36 - 45 år	20 %	21 %	46 - 55 år	22 %	21 %
	56 - 65 år	17 %	15 %	66 år eller över		13 %
	13 % <i>Utbildning</i>		Folkskola / grundskola	30 %		Yrkes-,
verkstads-, folkhögskola m fl	14 %		Högskoleexamen el motsv	17 %		<i>Sammanboende/ensamstående</i>
	Gift/sambo	69 %	Ensamstående	29 %		<i>Barn (flera svar</i>
<i>möjliga)</i>	Har barn under 6 år		14 %	Har barn 7 - 11 år		12 %
	Har barn 12 - 18 år		13 %	Har barn över 18 år		42 %
	Har ej egna barn		27 %	<i>Bostadstyp</i>	Lägenhet	29 %
	Villa/radhus	52 %	Gård/jordbruksfastighet	17 %		Annat
boende	2 %					
<i>Arbete</i>	Arbetar heltid		55 %	Arbetar halv-/deltid		8 %
	Förvärvsarbetar ej		3 %	Studerar	6 %	Annat
sysselsättning	9 %		Pensionär	16 %		

Av tabellen framgår att fördelningen på kön och ålder inom den svarande gruppen till stor del motsvarar fördelningen

inom hela urvalsgruppen. Gruppen 26-35 år är dock något underrepresenterad och gruppen 56-65 år något överrepresenterad bland de svarande.

*Statistisk bearbetning* Resultaten har sammanställts och bearbetats statistiskt med SPSS statistikprogram. Skillnader mellan grupper har analyserats med Student's t-test samt envägs variansanalys.

### 3. Resultat Gotland

#### 3.1 Huvudresultat övningen

Här redovisas de resultat som rör övningens genomförande; hur informationen gått ut till allmänheten och hur den mottagits; reaktioner under övningsdagen och allmänhetens synpunkter på hur övningen genomfördes.

##### 3.1.1. Information före övningen

Flera frågor berörde informationsinsatserna före övningen och hur dessa tagits emot. 81% av respondenterna (489 personer) angav att de kände till i förväg att det skulle bli en övning (tabell 2). Siffran överensstämmer väl med proportionen intervjuade på övningsdagen som kände till övningen (43 av 52). Bland de som i enkäten angav att de inte kände till övningen finns en överrepresentation av *yngre* (under 26 år), av *boende på gård eller jordbruksfastighet* samt av *ensamstående*. Det är även en *något större andel män* i denna grupp. Tabell 2 redovisar även andelen som anger att de har eller inte har fått information om övningen från olika källor. De flesta respondenter har besvarat frågan så att de markerat ett eller flera alternativ och lämnat övriga blanka, därav det höga antalet "ej svar" på respektive alternativ.

Tabell 2. Källor till information om övningen (Andel som svarat Ja, Nej eller Inte alls på respektive alternativ)

	Ja		Nej		Ej svar	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
a)						
<i>Kände till övningen</i>	489	81%	104	17%	13	1%

b)								
<i>Information via:</i>								
Lokalradio	361	60%		131	22%		114	19%
Lokaltidning	413	68%		83	14%		110	18%
Flygblad till hemmet	241	40%		165	27%		200	33%
TV	29	5%		306	51%		271	45%
Grannar, bekanta	95	16%		251	41%		260	43%
Tjelvar (databas)	5	1%		323	53%		278	46%
Annat sätt (angett eget svar)	37	6%						

Lokaltidningar är den källa som flest uppgett, därefter lokalradio. Det faktum att så stor andel anger att de inte fått någon information via flygblad behöver inte innebära att distributionen av dessa fallerat. Svaren anger bara i vad mån man uppmärksammat den informationen. Flygblad som kommer till hemmet visas till exempel inte nödvändigtvis för hela familjen. I telefon-intervjuerna framgick det att just yngre kunde missa informationen eftersom de inte lyssnar på lokalradio eller läser tidningen i samma utsträckning som andra. Andra mera uppenbara orsaker till att informationen inte nått fram kunde vara att man varit bortrest eller sjuk. De som angett att de fått information via "Annat sätt" har mestadels uppgett arbetet och anhöriga. De flesta som nämnde arbetet som annan informationskälla arbetade inom sjukvården, räddningstjänsten, äldreomsorgen, försvaret och andra enheter involverade i samhällets beredskap.

På den fråga som löd "*Anser du att den information du fick om övningen var tillräcklig för dig?*" svarade 74% att de ansåg informationen vara *Alldeles tillräcklig* eller *I stort sett tillräcklig*, 13% var tveksamma och 13% ansåg den *Knappast tillräcklig* eller *Alldeles otillräcklig*.

Man kan notera att nästan en fjärdedel (23%) av dem som ej kände till något om övningen ändå ansåg informationen vara tillräcklig. I telefonintervjuerna framgick att de som uppgav sig ej fått någon information, tog i hög utsträckning på sig skulden för detta själva: "jag har säkert tittat för slarvigt i posten", "jag har varit sjuk och mest tänkt på mig själv".

### 3.1.2. Reaktionen övningsdagen

Ca en tredjedel av respondenterna angav att de på något sätt hade märkt av övningen. Den övervägande delen har således överhuvudtaget inte uppmärksammat övningen, och följaktligen inte svarat på direkta frågor om den. Siffran stämmer väl överens med uppgifterna i samband med telefonintervjuerna på övningsdagen, då 16 av 52 uppringda hade tagit del av övningsrapporteringen. 203 personer uppger att de hörde talas om olyckan med risk för radioaktivt utsläpp, varav de flesta har varit hemma och hört på radio under tiden 06.00 till 08.00. Av dessa är det ca 10% som inte kände till i förväg att det skulle bli en övning. Tabell 3 redovisar svar på två frågor om reaktioner i samband med att man hörde talas om olyckan.

### *Tabell 3. Reaktioner i samband med att man hörde talas om radiakolyckan*

Övervägande del av respondenterna uppger sig ha varit säkra på att det var övning (73%) samt uppger att rapporteringen inte väckt oro för egen del (61%) eller för andra (59%).

I gruppen som angett att de inte kände till övningen i förväg är andelen som uppger osäkerhet och någon grad av egen oro klart högre (över hälften).

Vid telefonintervjuerna övningsdagen tillfrågades de uppringda om vad de först tänkt när de hörde talas om övningen och här förekom svar som: "Visste att det var övning, annars hade jag varit orolig", "Skönt att myndigheterna övar", "Tjernobyl, Ignalina, vilken beredskap har vi?" och "Vet om att det är en övning men tänkte att det kan bli verklighet, vad gör vi då?". På frågan om de upplevt någon oro för egen del kommenterade några få med: "Tänker på hur man ska lösa uppgiften och evakuera familjen", "Har hört i förväg och landshövdingen sa att det var inget allvarligt", "Nej, men man tänker hur det kunde vara" och "Lite grann, det kan hända på riktigt, vi är nära". Endast en person uppgav att han varit i kontakt med en annan person som upplevt oro: en 15-årig kamrat visste inte om att det var övning och trodde först att det var på riktigt. Ca 100 respondenter anger att de följde eller hörde talas om övningen med fartygsolyckan. Av dessa angav ca en tredjedel att de själva eller andra uppfattat rapporteringen som åtminstone något oroande. 21 personer anger att de helt eller delvis lyssnat på telefonväktarprogrammet på lokalradion på kvällen. Enligt uppgifter från Radio Gotland var det endast två radiolyssnare som ringde till Radio Gotland under telefonväkteriet.

### **3.1.3. Synpunkter på övningen**

Lokalradions nyhetsrapportering under övningen har uppfattats som ganska eller mycket realistisk av över 80% av dem som uppmärksammat övningen. Två frågor, som har besvarats av nästan samtliga respondenter, gäller hur man ser på övningar med denna typ av realistiska inslag. Svartsfördelningen redovisas i tabell 4.

### *Tabell 4. Synpunkter på realistiska inslag i övningar*

n=606	Nej, absolut inte		Tveksam		Ja, definitivt		Ej svar	
a)								
Tycker du att myndigheterna ska genomföra realistiska övningar av det här slaget?	9	2%	117	19%	453	75%	26	4%
b)								
Anser du att myndigheterna ska gå ut med realistisk information om övningar till allmänheten?	10	2%	137	23%	433	72%	26	4%

Av tabellen framgår en övervägande positiv attityd vad gäller genomförandet av realistiska övningar. Möjligen kan man notera att tveksamheten är något större inför att gå ut med realistisk information till allmänheten (25% tveksamma eller negativa). Gruppen som inte kände till övningen i förväg är mer tveksam (redovisas ej i tabellen), men även här är övervägande delen positiv (65%).

Det är värt att observera att ingen av de 10 som anser att myndigheter *absolut inte* bör gå ut med realistisk information till allmänheten har lyssnat på radio eller själva tagit del av övningsrapporteringen. En fråga gällde om man trodde att de händelser som utspelades under övningen kan komma att inträffa i verkligheten i Sverige.

*Tabell 5. Instämmande i om de händelser som utspelades under övningen kan komma att inträffa i verkligheten i Sverige.*

Av tabell 5 framgår att övervägande delen av respondenterna ansåg övningshändelserna vara i mycket eller ganska hög grad realistiska. En fråga berörde i vilken grad respondenterna ansåg

att övningen och informationen kring den har påverkat dem i några avseenden. Svaren redovisas i tabell 6.

Tabell 6. Om övningen och informationen kring den påverkat respondenten (Antal och procent redovisas för tre delfrågor)

	Minskat		Oförändrat		Ökat		Ej svar	
1. Oro inför möjliga hot	19	3%	437	72%	61	10%	89	15%
2. Förtroende för samhällets beredskap	24	4%	402	66%	100	17%	80	13%
3. Intresse för risk- och beredskapsfrågor	8	1%	400	66%	80	13%	118	20%

Majoriteten anser sig inte ha påverkats i någon riktning av övningen. I den mån man uppger sig ha påverkats så anges främst ökat intresse samt förtroende men även hos vissa ökad oro inför möjliga hot.

Frågan har besvarats både av de som följt övningen och de som ej följt den (redovisas ej i tabellen). En ökad oro och ett ökat intresse för risk- och beredskapsfrågor är vanligare bland dem som följt övningen. 22% av dem som följt övningen uppger ökad oro. Däremot förefaller det inte ha någon betydelse om man följt övningen eller ej för hur förtroendet för samhällets beredskap har påverkats. I anslutning till dessa frågor har respondenterna haft möjlighet att ge egna synpunkter på genomförande av övningar av det här slaget. Bl a återfinns följande positiva kommentarer bland enkäterna:

- *Mer uppföljning i massmedia så att alla kan följa med. Det är ju dock en "livsviktig" övning.*
- *Ger media rutin och civilbefolkningen ökad känsla av trygghet*
- *Bra! Inte minst för att det ger gemene man en mental handlingsberedskap för dylika situationer*
- *Det är jättebra! Berörd personal måste få träna så realistiskt som möjligt. Som privatperson vill man vara delaktig.*
-

Även kritiska synpunkter framfördes:

- *Med tanke på kommunens usla ekonomi är det ej försvarbart.*
- *Bortkastade skattepengar.*
- *Det kostar för mycket. När alla andra måste spara så kan de göra det också.*

De flesta av de telefonintervjuade som hade synpunkter eller frågor om övningen hade en positiv inställning till övningen, med kommentarer såsom: "*Jättebra, nyfiken - vill veta mer. Eventuellt ett informationsblad med Det här hände.....*", "*Bra, branden vid Tjernobyl (kvällen innan) ger en tankeställare*" och "*Väldigt bra att de övar.*" Några få personer undrade över kostnaden.

### **3.2. Risk- och beredskap: jämförelser mellan olika grupper**

Några av frågorna i enkäten berörde mer allmänna uppfattningar och attityder vad gäller riskförhållanden och beredskap. Vissa av dessa frågor har även ställts i tidigare undersökningar (Enander & Johansson, 1995 och Larsson & Enander, 1995) och ställdes här för att ge en allmän bild av respondenternas inställning till dessa förhållanden på Gotland. I analysen av dessa frågor har skillnader mellan olika grupper beaktats, särskilt med avseende på om respondenten följt övningen eller inte. Resultaten presenteras nedan utifrån den indelningen.

I därefter följande avsnitt sammanfattas några skillnader mellan grupper med avseende på bakgrundsfaktorer som t.ex. kön och ålder.

#### **3.2.1. Följt respektive ej följt övningen**

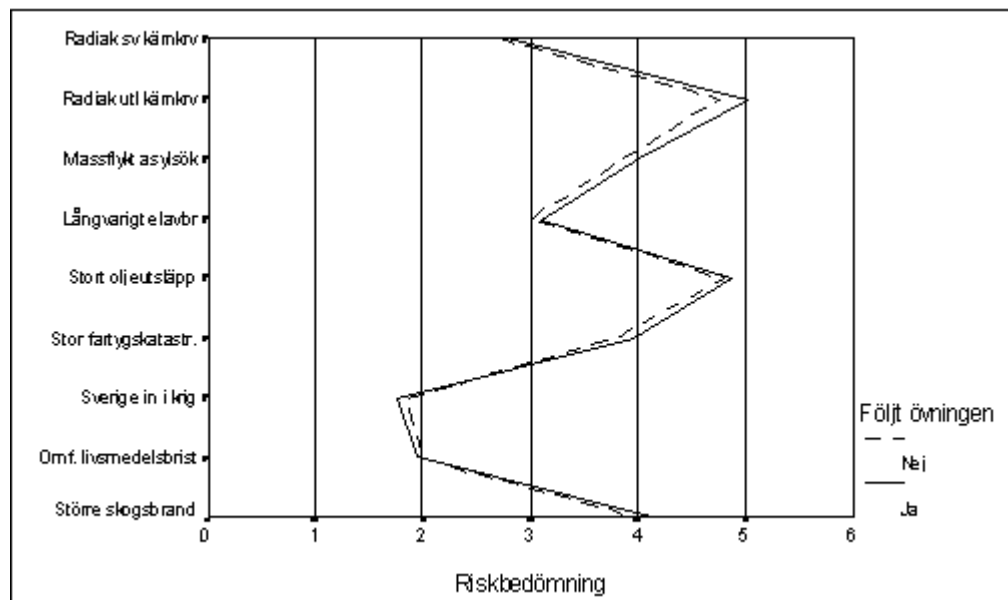
Respondenterna delades in i två grupper, beroende på om de uppmärksammat rapporteringen om den fingerade radioaktivitetsolyckan eller ej. De respondenter som följde olyckan var i något större utsträckning *gifta eller sambo, hade barn* och var *något större andel i åldern 45-65, något färre i åldersgruppen 18-36*. I övrigt skilde de sig inte vad gäller andra bakgrundsfaktorer.

*Riskkällor*



I en fråga ombads respondenterna ange hur stor de bedömde risken vara att Gotland kunde beröras av var och en av följande situationer: Radioaktivitet från en utländsk kärnkraftsolycka; Radioaktivitet från en svensk kärnkraftsolycka; Massflykt av asyl- och hjälpsökande; Långvarigt avbrott i elförsörjningen; Stort oljeutsläpp till sjöss; Stor fartygskatastrof; Sverige dras in i ett krig i Europa; Omfattande brist på livsmedel samt Större skogsbrand.

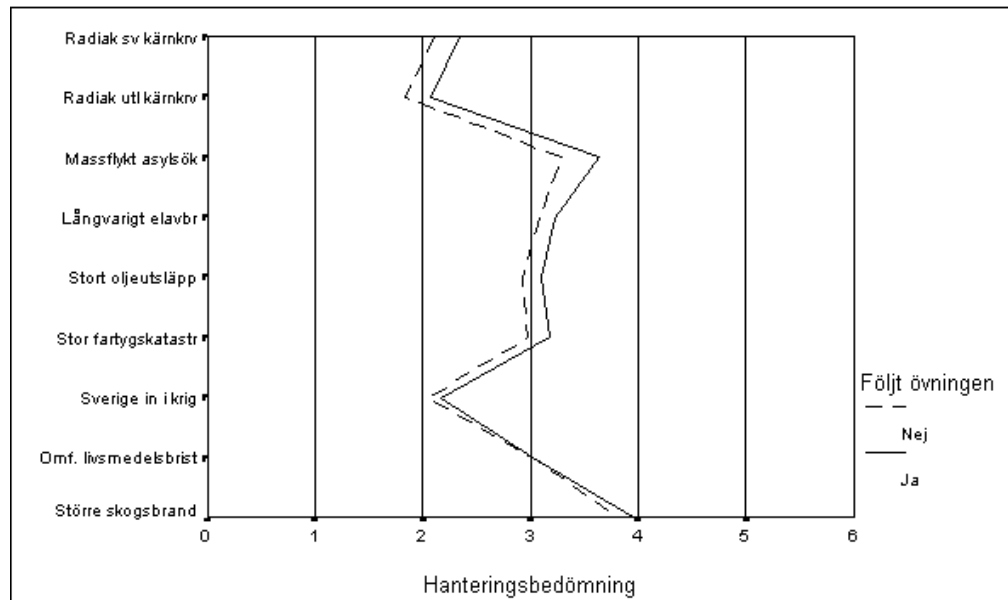
Figur 1 visar medelvärden för hur de som följt respektive ej följt övningen bedömer risken idag att Gotland kan beröras av dessa olika situationer. Av figuren framgår att *Stort oljeutsläpp till sjöss* och *Radioaktivitet från en utländsk kärnkraftsolycka* bedöms som de största riskerna. Båda dessa risker ingick i de scenarier som utspelades under övningen. Även *Massflykt av asylsökande*, *Stor fartygskatastrof* och *Större skogsbrand* bedöms som stora risker.



*Figur 1. Bedömning av risken idag att Gotland kan beröras av olika situationer. Medelvärde för dem som följt respektive ej följt övningen på en sifferskala från 0=obefintlig till 6= mycket stor.*

Endast *Radioaktivitet från en utländsk kärnkraftsolycka* uppvisar en signifikant skillnad mellan grupperna. Risken bedöms som större av dem som följt övningen ( $p = 0.008$ )

Respondenterna ombads på motsvarande sätt bedöma *möjligheterna för myndigheter att klara av de olika situationerna*. Genomsnittliga bedömningar för dem som följt respektive ej följt övningen redovisas i figur 2.



*Figur 2. Bedömning av möjligheterna för myndigheterna på Gotland att klara av/hantera olika situationer. Medelvärde för dem som följt respektive ej följt övningen på en sifferskala från 0=obefintlig till 6=mycket stor.*

Möjligheterna bedöms genomgående som störst för *Större skogsbrand* och *Massflykt av asylsökande*. Man kan notera att man på Gotland har viss erfarenhet av att faktiskt hantera situationer av båda dessa slag, exempelvis skogsbranden 1992 (Bejrums, 1992) och båtflyktingarna 1992/93 (se Knowles et al., 1995). Minst möjlighet att klara situationen bedöms för *Radioaktivitet från utländsk kärnkraftsolycka*, *Radioaktivitet från svensk kärnkraftsolycka* samt att *Sverige dras in i ett krig i Europa*.

Sammantaget har de som följt övningen bedömt myndigheters möjligheter att klara situationer som större än de som ej följt (baserat på ett index kalkylerat för samtliga alternativ, Cronbach's alpha = 0.84, skillnad mellan grupperna:  $p = 0.03$ ).

Av figurer 1 och 2 framgår således att det scenario som övningen utgick ifrån, d.v.s. *Radioaktivitet från en utländsk kärnkraftsolycka*, är det hot som dels bedöms som den största

riskan, dels bedöms som den situation som myndigheter har minst möjlighet av klara av/hantera.

### Information

Flera frågor i enkäten handlade om information och informationsbehov. I tabell 7 redovisas resultaten från frågor som rör om man anser sig följa med och ta del av information om risk och beredskapsfrågor, samt i vad mån man litar på information från olika källor.

Tabell 7. I vad mån man tar del av information om risk- och beredskapsfrågor, samt litar på sådan information från olika källor. Svarsfördelning i procent samt medelvärden för respektive grupp.

	Inte alls		Mycket lite		I viss mån		Ganska mycket		Väldigt mycket			
	1		2		3		4		5		Medelvärden <sup>1</sup>	
	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt
											M	M
a Tar del av riskinfo <sup>2</sup>	5	11	23	30	49	44	20	11	3	2	<b>2,9</b>	<b>2,6</b>
b Litar på info från: 3												
Lokala myndigheter	2	6	6	9	24	30	43	32	14	8	<b>3,7</b>	<b>3,3</b>
Lokal radio/TV	3	2	4	7	23	34	46	36	18	10	<b>3,8</b>	<b>3,5</b>
Lokala tidningar	3	2	5	7	30	35	43	34	9	9	3,6	3,5
Experter / forskare	2	4	6	9	28	28	32	28	13	12	3,6	3,4
Räddningstjänst	1	2	3	4	14	12	40	35	30	31	4,1	4,1

<sup>1</sup> Medelvärden i fetstil anger statistiskt säkerställda skillnader mellan grupperna.

<sup>2</sup> Ej svar från 1% av de som följt övningen, 2% för de som ej följt

<sup>3</sup> Ej svar varierar mellan 5 och 13% för alternativ under del b

Ca en tredjedel av respondenterna anser sig följa med mycket lite eller inte alls. När det gäller att lita på informationen bedöms räddningstjänst ha klart högst trovärdighet, medan skillnader mellan övriga informationskällor är små. Gruppen som följt övningen uppger sig i högre grad ta del av information samt litar mer på lokala myndigheter och lokalradio/TV än de som ej följt övningen.

Av tabell 8 framgår även att den förstnämnda gruppen i högre grad anser sig ha fått tillräcklig information för egna behov.

*Tabell 8. I vad mån man anser att den information man fått om risk- och beredskapsfrågor är tillräcklig för egna behov. Svarsfördelning i procent samt medelvärden för respektive grupp.*

		Följt	Ej följt
		%	%
Nej, alldeles otillräcklig	(1)	2	7
Nej, knappast tillräcklig	(2)	10	12
Tveksamt	(3)	29	<b>33</b>
Ja, i stort sett tillräcklig	(4)	<b>43</b>	<b>33</b>
Ja, alldeles tillräcklig	(5)	16	12
Ej svar		0	4
Medelvärde <sup>1</sup>		<b>3,6</b>	<b>3,3</b>

<sup>1</sup> Medelvärden i fetstil anger statistiskt säkerställda skillnader mellan grupperna

## Inställning till beredskap

Tabell 9 redovisar svarsmönster och medelvärden för två frågor om beredskap inför större olyckor/katastrofer. Respondenten ombads ange i vad mån han/hon instämde i ett antal påståenden avseende dels hur man själv tänker kring beredskap, dels i vad mån man anser att man själv, folk i allmänhet samt myndigheter och ansvariga är tillräckligt förberedda inför olyckor på Gotland. Påståendena har utformats delvis med utgångspunkt från en tidigare intervjustudie beträffande människors syn på katastrofförberedelser (Larsson, 1994). De avser att spegla olika grundläggande attityder till att tänka på eller vidta sådana förberedelser.

Tabell 9. Påståenden om tankar kring beredskap samt sammanfattande bedömningar av beredskap på Gotland inför större olyckor/katastrofer. Svarsfördelning i procent samt medelvärden för respektive grupp.

	Stämmer inte alls		Stämmer ganska dåligt		Stämmer varken bra eller dåligt		Stämmer bra
	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt	Ej följt	Följt
1	1		2		3		4
<i>a) påståenden om att tänka på beredskap:</i>							
Det finns i stort sett ingenting man kan göra som enskild individ - jag förväntar mig att myndigheterna gör de förberedelser som är möjliga	18	21	23	27	25	26	27
Jag vill inte tänka på sådana förberedelser - om man oroar sig för allt blir livet outhärdligt	18	21	23	21	24	27	24
Den som förbereder sig har ändå inte någon chans att klara sig om det skulle hända något	31	31	30	34	18	19	15

Risken för att man råkar ut för något är så liten att det inte lönar sig att förbereda sig.	33	30	29	33	19	22	12
b) På det hela taget anser jag att:							
- <u>jag</u> är tillräckligt förberedd inför en eventuell olycka	9	11	26	33	35	33	24
- <u>folk i allmänhet</u> är tillräckligt förberedda inför en eventuell olycka	10	15	46	43	26	27	13
- <u>myndigheter och ansvariga</u> är tillräckligt förberedda inför en eventuell olycka	4	7	12	19	35	37	43

<sup>1</sup> "Ej svar" varierar mellan 4-6%

<sup>2</sup> Medelvärden i fetstil anger statistiskt säkerställda skillnader mellan grupperna.

Av tabellen framgår att de som följt övningen i högre grad instämmer i påståendet att det inte finns något man kan göra som enskild individ, man förväntar sig att myndigheterna gör de förberedelser som är möjliga. Grupperna skiljer sig däremot inte vad gäller övriga påståenden om tankar kring beredskap. De som följt övningen bedömer i högre grad att myndigheter och ansvariga är tillräckligt förberedda inför större olyckor jämfört med dem som ej följt övningen. Bedömningarna av egen beredskap samt av beredskap hos folk i allmänhet skiljer sig däremot inte mellan grupperna.

Man kan notera att den egna beredskapen bedöms generellt som högre än den hos folk i allmänhet, ett resultat som även framkommit i flera tidigare studier bland andra grupper (Larsson & Enander, 1995, Enander & Johansson, 1995).

På en sammanfattande fråga om man tycker att det känns tryggt eller otryggt att bo på Gotland ger övervägande del av respondenterna positiva svar. Ca en tredjedel anger *definitivt mycket tryggt* eller *mycket tryggt*, däremot är det endast ca 5% som anger *mycket otryggt* eller *definitivt mycket otryggt*. De som följt övningen respektive inte skiljer sig ej i detta avseende.

*Frågor om samhällsengagemang*

Respondenterna fick ta ställning till ett antal påståenden som rör engagemang i samhällsfrågor och inställning till samhällsutvecklingen. Samma frågor ställdes 1995 till ett representativt urval av svenskar i samband med en SIFO-undersökning av attityder och handlingar inför större olyckor eller katastrofer (Larsson & Enander, 1995). Tabell 10 redovisar resultaten på de enskilda frågorna för dem som följt respektive inte följt övningen på Gotland, samt för SIFO-gruppen.

Tabell 10. Frågor om samhällsengagemang

Påstående	Gotland -96				SIFO	
	Följt		Ej Följt			
	M <sup>1</sup>	SD <sup>2</sup>	M	SD	M	SD
Jag tycker om det samhälle som vi lever i och vill värna om det	<b>4,06</b> <sup>4</sup>	0,92	<b>3,78</b> <sup>4</sup>	1,00	3,93	0,94
Jag anser att alla borde ta ett större personligt ansvar för de nödvändigaste insatserna vid olyckor och katastrofer	3,83	0,78	3,71	0,83	3,90	0,84
Jag tror inte att enskilda människor kan påverka något i samhällsutvecklingen <sup>3</sup>	3,50	1,13	3,56	1,15	3,47	1,20
Jag tycker det är meningsfullt att engagera mig i samhällsfrågor	3,30	0,98	3,17	1,01	3,33	1,09
Jag ser optimistiskt på samhällsutvecklingen	<b>3,24</b> <sup>4</sup>	1,06	<b>3,03</b> <sup>4</sup>	1,06	3,01	1,10
Jag försöker i första hand se om min egen situation <sup>3</sup>	2,90	1,05	2,77	0,96	2,84	1,05
Jag försöker att delta och påverka i samhällsfrågor så gott det går	2,77	1,07	2,65	1,09	2,74	1,16
Jag tror att samhället kommer att bli alltmer sårbart och osäkert <sup>3</sup>	2,25	0,82	2,26	0,84	1,99	0,89

<sup>1</sup> En femgradig svarsskala från *Stämmer inte alls* (1) till *Stämmer helt och hållet* (5) användes.

<sup>2</sup> SD = standardavvikelse

<sup>3</sup> Svarsskalan på dessa frågor vändes (1=5, 2=4, 4=2, 5=1). Härigenom erhålls en situation på samtliga frågor där höga värden indikerar ett starkare samhällsengagemang/framtidsstro och låga värden ett svagare samhällsengagemang/framtidsstro.

<sup>4</sup> Medelvärden i fetstil anger statistiskt säkerställda skillnader mellan grupperna.

Åldersfördelningen i SIFO-materialet liknar till större delen Gotland, med undantag för något fler i den yngsta och den äldsta åldersgruppen. Svarsmönstret för gruppen respondenter på Gotland liknar till stor del den för riksurvalet, möjligen med undantag för en mer optimistisk syn på samhällets framtida sårbarhet och osäkerhet. De som följt övningen på Gotland skiljer sig inte från dem som ej följt, förutom att de uppger sig se något mer optimistiskt och positivt på samhället och samhällsutvecklingen.

### **3.2.2. Jämförelser mellan undergrupper**

Resultaten har även analyserats med avseende på skillnader mellan olika undergrupper utifrån kön, ålder, utbildning, samt om man har barn eller ej. Resultat från frågeområden där statistiskt signifikanta skillnader framkommit redovisas här.

#### *Kön*

Kvinnor bedömer riskerna genomgående högre än män, ett resultat som återfinns i flertalet liknande studier. Den relativa värderingen av olika risker är dock mycket lika för män respektive kvinnor. Män instämmer i högre utsträckning i påståendet att risken är så liten att det inte lönar sig att vidta förberedelser. När det gäller bedömning av myndigheters möjligheter att klara olika situationer skiljer sig män och kvinnor endast vad gäller massflykt av asylsökande (kvinnor ger högre bedömning).

Män uppger i större utsträckning att de tar del av information i risk- och beredskapsfrågor, samt bedömer beredskapen hos sig själva och folk i allmänhet som högre. I de relativt små grupper som uppger att övningen ökat oron och uppger känslor av otrygghet är det fler kvinnor än män. Däremot är det fler män som är tveksamma till realistisk information till allmänheten i samband med övning, samt litar i mindre utsträckning på lokalradio/TV.



## *Ålder*

I analysen indelades respondenterna i 3 åldersgrupper: under 35 år, 36-55 år, över 56 år. Den yngsta gruppen bedömde generellt riskerna som mindre än övriga, samt uppgav större tilltro till myndigheters förmåga att hantera radioaktivitet från kärnkraftsolycka. Den äldsta gruppen däremot uppgav den mest "defaitistiska" inställningen vad gäller tankar om beredskap, exempelvis "ingenting man kan göra som enskild individ" (frågor enl tabell 9:i). Äldre tenderade att lita mer än medelgruppen på lokalradio och lokaltidning, men kände något större otrygghet än yngsta gruppen.

I en vidare analys delades respondenter under 35 år in i två grupper: 18-25 samt 26-35 år. Vid en jämförelse mellan dessa två grupper framkom att den största skillnaden låg i synen på samhället. Personer i åldersgruppen 26-35 år tycker i högre grad om det samhälle vi lever i och vill värna om det, försöker delta och påverka i samhällsfrågor samt försöker i första hand se om sin egen situation.

## *Barn / ej barn*

Respondenterna indelades i två grupper beroende på om de uppgivit att de hade egna barn eller ej. De med barn uppgav i större utsträckning att de följde med i och tog del av information om risk- och beredskapsfrågor. De var också mer nöjda med att de fått tillräcklig information. Denna grupp bedömde genomgående högre risk för olika företeelser, samt uppgav i något större utsträckning känslor av otrygghet i att leva på Gotland. De med egna barn uppgav också på flera punkter högre samhällsengagemang och framtidstro.

## *Utbildning*

Respondenterna delades in i 4 grupper utifrån utbildningskriterier: enbart folk/grundskola; yrkesskola eller motsvarande 1-2 årig utbildning; gymnasieutbildning; högskoleutbildning.

Vid en jämförelse mellan dessa fyra grupper skiljer sig de högskoleutbildade i fler avseenden från personer med övriga utbildningar. Högskoleutbildade tar i högre grad del av information och har själva gjort fler förberedelser inför olyckor och katastrofer. De försöker också i högre grad delta och påverka i samhällsfrågor och anser att det är meningsfullt. Dessutom har de lägre tilltro till att myndigheterna ska klara av en kärnkraftsolycka.

### **3.3. Övriga synpunkter**

En förväntad effekt av övningen var att den kunde väcka olika frågor och funderingar om olika aspekter av risk och beredskap hos allmänheten. I enkäten fanns möjlighet att ge synpunkter på om man saknar någon information om risk- och beredskapsfrågor och vad myndigheterna borde göra för en god beredskap. En sammanställning av dessa synpunkter finns i Bilaga C. En komplett förteckning av synpunkter finns hos Räddningsverket samt vid länsstyrelsen på Gotland.

#### *Inställning till studien*

I slutet av frågeformuläret fanns några frågor med syfte att undersöka respondenternas inställning till studien. Enkäten uppfattades av de flesta respondenter som meningsfull. De flesta ansåg också att frågor och svarsalternativ var klart formulerade och upplevde inte att de blivit påverkade i någon viss riktning. Generellt uppger respondenterna att frågorna inte gjort dem oroad, men ett fyrtiotal uppger dock att de har oroats. Tidsåtgång för att besvara enkäten låg i genomsnitt på ca 20 min.

### **3.4. Sammanfattning Gotland**

Svar har erhållits av ca 62% i enkätundersökningen. Överensstämmelsen mellan enkätsvaren och svaren från dem som intervjuades under övningsdagen är mycket god.

Av uppföljningen framgår att drygt 80% kände till i förväg att det skulle bli en övning på Gotland. Resultaten visar här på vissa grupper som kan vara svåra att nå med förhandsinformation, och som därmed också riskerar att "ramla in" i rapporteringen från övningen utan förvarning. De som ej fått information i förväg tenderar även att reagera starkare inför övningsbudskapen.

Generellt är dock respondenterna positiva till denna typ av realistisk övning. Cirka en tredjedel har tagit del av övningen och följt nyhetsändringarna, vilka tydligt uppfattats som mycket realistiska. Radioaktivitet från en utländsk kärnkraftsolycka är det hot som dels bedöms som den största risken, dels bedöms som den situation som myndigheter har svårast att klara av att hantera. Den grupp som följt övningen skiljer sig från dem som ej följt framförallt vad gäller intresse för risk- och beredskapsfrågor samt samhällsengagemang. Flertalet som följt övningen anser sig inte ha påverkats i någon riktning av den. I den mån

man anser sig ha påverkats tycks övningen ha bidragit till en ökning i intresse och förtroende vad gäller beredskap, men även en ökad oro. Bl a tyder dock det låga intresset för telefonväkteriet på att man kanske inte skall

överskatta allmänhetens generella intresse för dessa frågor.

## **4. Övning "Grepen" på Gräsö, Uppland**

### **4.1. Bakgrund**

Övningen ägde rum på Norra Gräsö tisdagen 14/5 1996. Scenariot för övningen var att ett kontrollerat utsläpp skulle ske från kärnkraftverket i Forsmark. Ett utsläpp som senare skulle leda till haverilarm och därmed evakuering av allmänheten inom den inre beredskapszonen (i vilket Norra Gräsö ingår).

En tid innan övningen gavs information till allmänheten på olika sätt: inslag i lokalradio, artiklar och annonser i lokaltidningar samt flygblad till samtliga hushåll några dagar innan övningen (Bilaga B). Ambitionen var att samtliga på Gräsö i förväg skulle känna till att och när en övning skulle genomföras och att skarpa sändningar skulle förekomma i Radio Uppland.

Övningen inleddes med att larmet i Forsmark utlöstes kl 8.20. I lokalradion meddelades att hälsofarliga radioaktiva ämnen kunde komma att spridas till omgivningen, tidigast mellan kl 17 och 19. Eftersom det i så fall kunde vara riskabelt att stanna i de områden dit vinden kan föra de radioaktiva partiklarna beslutade Länsstyrelsen att evakuera alla på norra och mellersta Gräsö.

Under övningen förelåg inget evakueringsstävång men av dem som vistades på ön denna dag valde 392 att evakuera och att registrera sig (fler personer evakuerades men registrerade sig ej). Ungefär hälften av denna grupp besvarade enkäterna. Evakueringen ägde rum med privatbilar, bussar, minibussar, helikopter och ordinarie färja till fastlandet. Utrymningen avbröts kl 13 och återtransport till Gräsö påbörjades 13.30. Lokalradion sände förutom information från "olyckan" också intervjuer med ansvariga, sakkunniga och allmänheten.

### **4.2. Uppföljningsstudie**

Undersökningen genomfördes med telefonintervjuer till boende i Östhammar-Öregrundsområdet under dagen, samt med enkäter som delades ut till de som evakuerades från Gräsö.

#### **4.2.1. Telefonintervjuer**

Under övningsdagen genomfördes telefonintervjuer med ett 15-tal personer som anträffades på hemtelefonnummer vilka valdes slumpmässigt ur telefonkatalogen för Östhammar-Öregrund. Intervjuerna genomfördes för att fånga in omedelbara reaktioner i samband med övningen hos människor som var hemma och kunde förväntas vara bland dem som uppmärksammade sändningarna i radio, helikoptertrafik i området, m.m.

Telefonintervjuerna kom i hög grad att präglas av synpunkter på syftet och genomförandet av övningen. Tre grupperingar av åsikter med ungefär likvärdig representation framkom bland de intervjuade. Första gruppen karakteriserades av *intresse och positiva reaktioner*, möjligen med en önskan om större realism och engagemang från alla - "bra att de övar!" En andra grupp *sade sig inte vara intresserad*, trodde att det var betydligt större fara från kärnkraftverk i öst, här finns ingen fara. En tredje grupp *anknöt till artiklar* som publicerats någon dag tidigare i Upsala Nya Tidning med upprop från miljö- och kärnkraftsaktivister att människor på Gräsö skulle bojkotta evakueringsövningen. Denna grupp ifrågasatte kostnaden och det besvär som man menade att övningen orsakade.

#### 4.2.2. Enkät

##### *Urval och genomförande*

Undersökningsgruppen bestod av de 392 som frivilligt valt att evakueras från Gräsö och som också registrerat sig (fler var evakuerade men ej registrerade). 200 personer besvarade enkäten. Enkäterna delades ut i samband med registreringen och lämnades in efter lunch samma dag.

*Frågeformuläret*Frågorna i formuläret var i huvudsak utformade med fasta svarsalternativ och omfattade följande frågeområden:

- *Bakgrundsuppgifter*: Kön, ålder, civilstånd, hushållets sammansättning, yrkeserfarenhet av olyckor, bostad och bosättning på Gräsö.
- *Innan övningen*: om man kände till i förväg att det skulle bli en övning, varifrån man fått information, om man ansåg den vara tillräcklig.
- *Övningsdagen*: om man hört talas om olyckan med risk för radioaktivt utsläpp, hur och när man hört detta, vad man först tänkte när man hörde talas om olyckan, om man ansåg rapporteringen vara oroväckande för egen eller andras del. Frågor ställdes också om man upplevde realism i övningen och i lokalradions nyhetsrapportering.

- *Efter övningen:* om man tycker att myndigheterna ska genomföra realistiska övningar av det här slaget, om de skall gå ut med realistisk information till allmänheten, om övningen har påverkat respondenten vad gäller oro för möjliga hot, förtroende för samhällets beredskap, intresse för risk- och beredskapsfrågor samt om man tror att det som utspelats vid övningen kan inträffa i Sverige.
- *Allmänt om risker och beredskap:* Frågor om man anser informationen tillräcklig och inställning till beredskap för egen del, bedömning av egen och andras beredskap samt syn på samhället.

I enkäten fanns även frågor med möjlighet att ge egna synpunkter på övningen och på risker och beredskap.

Tabell 11. Beskrivning av respondentgruppen Norra Gräsö (n = 200)

<i>Kön</i>				Man	Kvinna	60 %
					40 %	
<i>Ålder</i>					Under 18 år	2 %
				18 - 25 år	5 %	
			36 - 45 år	11 %		
		46 - 55 år	14 %			
	56 - 65 år	20 %				66 år eller
över	43 %					
<i>Sammanboende/ensamstående</i>					Ensamstående	
	Gift/sambo	80 %				
	18 %					
<i>Hushållets sammansättning</i>						
	Barn under 12 år	10 %				
	Barn 12 - 18 år	10 %				

<i>Bostad</i>	Lägenhet	6 %
	Villa / radhus	38 %
	Gård / jordbruksfastighet	13 %
	Annat boende	31 %

<i>Vistelse på Gräsö</i>		Bofasta
	46 %	Fritidsboende
		Besök
	13 %	41 %

Av tabell 11 framgår att något större andel kvinnor besvarade enkäten. Övervägande delen (63%) var över 56 år. Knappt hälften (46%) är bofasta året runt på Gräsö. Större delen (82%) var gifta eller sammanboende.

## 5. Resultat Gräsö

Resultaten omfattar endast de åsikter som evakuerade personer lämnat, vilka möjligen är mer intresserade av övningen och beredskapsfrågor. De som valde att stanna kvar på Gräsö har inte deltagit i undersökningen.

### 5.1 Huvudresultat övningen

#### 5.1.1. Information före övningen

Det var bara en enda av respondenterna (200 personer) som inte kände till i förväg att det skulle bli en övning. Respondenterna kan ha uppgivit flera alternativ på frågan om varifrån de fått information. 62% uppgav att de fått information via lokalradio, 55% via lokaltidning, 46% via flygblad till hemmet, 14% via TV och 32% från grannar och bekanta. Av dem som angivit *Annat sätt* återfanns bl.a. 10 personer som varit på informationsmöte och 4 som fått informationsblad på färjan.

På frågan som löd "Anser du att den information du fick om övningen var tillräcklig för dig?" angav 81% att de ansåg informationen vara *Alldeles tillräcklig* eller *I stort sett tillräcklig*, 14% var *Tveksamma* och endast 4% ansåg den *Knappast tillräcklig* eller *Alldeles otillräcklig*.

#### 5.1.2. Reaktionen övningsdagen

Samtliga respondenter deltog i evakueringen i samband med övningen. Tabell 12 redovisar svar på två frågor om egna och andras reaktioner.

*Tabell 12. Reaktioner i samband med att man hörde talas om olyckan*

a) <i>Vad var din tanke när du först hörde talas om olyckan?</i>		Antal (n=192)
Trodde det var en övning		6
Säker på att det var en övning		182
b) <i>Anser du att rapporteringen om olyckan väckte oro: för egen del / för andra du varit i kontakt med?</i>		
Egen del (n=198)	Andra (n=113)	
Inte alls	181	97
Till viss del	13	12
Ganska mycket	2	1
Väldigt mycket	2	3

Av tabellen framgår att respondenterna varit tämligen säkra på att det handlade om övning och endast några stycken har uppfattat den rapportering de hört som oroväckande.

### **5.1.3. Synpunkter på övningen**

Det råder uppenbarligen delade meningar bland deltagarna om realismen i övningen. Ungefär hälften av deltagarna har uppfattat övningen som ganska eller mycket realistisk, medan hälften på motsvarande sätt uppfattat den som ganska eller mycket orealistisk.

Lokalradions nyhetsrapportering under övningen har uppfattats som *Ganska realistisk* eller *Mycket realistisk* av 53%. Möjligheterna att följa rapporteringen har dock förmodligen varit begränsade för dem som deltagit aktivt i utrymningen.

Två frågor, som har besvarats av nästan samtliga respondenter, gäller hur man ser på övningar med denna typ av realistiska inslag. Svartsfördelningen redovisas i tabell 13.

Tabell 13. Synpunkter på realistiska inslag i övningar

n=198	Nej, absolut inte		Tveksam		Ja, definitivt		Ej svar	
a)								
Tycker du att myndigheterna ska genomföra realistiska övningar av det här slaget?	4	2%	35	18%	159	80%	2	1%
b)								
Anser du att myndigheterna ska gå ut med realistisk information om övningar till allmänheten?	5	3%	33	17%	157	79%	5	3%

Av tabellen framgår att respondenterna har en övervägande positiv attityd till genomförandet av realistiska övningar av det här slaget.



En fråga gällde om man trodde att de händelser som utspelades under övningen kan komma att inträffa i verkligheten i Sverige.

Tabell 14. Instämmande i om de händelser som utspelades under övningen kan komma att inträffa i verkligheten i Sverige

	Antal %	Gotland
		%
<i>Tror:</i>		
Ja, i mycket hög grad	17 9%	20%
Ja, i ganska hög grad	63 32%	37%
I varken hög el låg grad	42 21%	25%
Nej, i ganska låg grad	34 17%	7%
Nej, inte alls	33 17%	1%
Ej svar	11 6%	11%

Av tabell 14 framgår att knappt hälften av respondenterna ansåg att övningsscenarioet skulle i *Mycket hög grad* eller *Ganska hög grad* kunna inträffa i verkligheten. En tredjedel tyckte däremot att den var i *Ganska låg grad sannolik* eller *Inte alls sannolik*. Svarsfördelningen på motsvarande fråga i Gotlandsstudien redovisas i tabellen. Av jämförelsen framgår att betydligt större andel uppfattade Gotlandsscenarioet som trovärdigt. I Gotlandsfallet gällde hotet en olycka vid ett utländskt kärnkraftverk, vilket generellt bedöms som en större risk än motsvarande vid en svensk anläggning.

En fråga berörde i vilken grad respondenterna ansåg att övningen och informationen kring den har påverkat dem i några avseenden. Svaren redovisas i tabell 15.

Tabell 15. Om övningen och informationen kring den har påverkat respondenten

(Antal och procent redovisas för tre delfrågor)

	Minskat		Oförändrat		Ökat		Ej svar	
1. Oro inför möjliga hot	8	4%	127	64%	16	8%	49	25%
2. Förtroende för samhällets beredskap	16	8%	108	54%	26	13%	50	25%
3. Intresse för risk- och beredskapsfrågor	3	2%	88	44%	40	20%	69	35%

Majoriteten anser sig inte ha påverkats i någon riktning av övningen vad avser *Oro inför möjliga hot* och *Förtroende för samhällets beredskap*. En femtedel av respondenterna anger att de fått ett ökat intresse för risk- och beredskapsfrågor.

I anslutning till dessa frågor har respondenterna haft möjlighet att ge egna synpunkter på genomförande av övningar av det här slaget. Bl.a. förekom följande kommentarer:

- Bra att det genomförs men Gräsöborna skulle vara mer informerade och involverade för att motivera dem att vara med.
- Mycket viktigt när vi nu har den här förtvylade kärnkraften
- Tveksamt om det gör någon nytta. Ni vet kanske att ni skulle klara av en utrymning men smäller Forsmark finns ingen som kör bussar och färjan. Dom sticker med de sina, fullt förståeligt.
- Kostar för mycket.

## 5.2. Risk och beredskap

### Beredskap och förberedelser

Tabell 16 redovisar medelvärden och spridning för hela den evakuerade gruppen vad gäller grad av instämmande i påståenden om beredskap inför större olyckor/katastrofer. Här presenteras även motsvarande resultat från Gotland uppdelat på de som följt resp. ej följt övningen (se tabell 9).

Vid en jämförelse framgår att instämmande i påståendena om tankar kring beredskap är genomgående starkare hos Gräsögruppen än på Gotland. Man bör här komma ihåg att åldersfördelningen skiljer sig kraftigt. Analyser av Gotlandsmaterialet visar att instämmandet tenderar att bli starkare med stigande ålder. Det är dock värt att notera att tilltron till den egna beredskapen är mycket stark hos Gräsögruppen. Analyser av Gotlandsmaterialet tyder inte på motsvarande ålderseffekt i det fallet. Detta kan tyda på att deltagarna i utrymningsövningen är människor som känner sig särskilt väl förberedda inför olyckor/katastrofer.

*Tabell 16. Påståenden om tankar kring beredskap samt sammanfattande bedömningar av egen och andras beredskap. Medelvärden och standardavvikelser.*

	Gräsö <sup>1</sup>		Gotland <sup>2</sup>	
	Mean	SD	Följt	Ej följt
<b>a) påståenden om att tänka på beredskap:</b>				
Det finns i stort sett ingenting man kan göra som enskild individ - jag förväntar mig att myndigheterna gör de förberedelser som är möjliga	3,1	1,4	2,8	2,5
Jag vill inte tänka på sådana förberedelser - om man oroar sig för allt blir livet outhärdligt	3,1	1,4	2,7	2,7
Den som förbereder sig har ändå inte någon chans att klara sig om det skulle hända något	2,5	1,3	2,2	2,1
Risken för att man råkar ut för något är så liten att det inte lönar sig att förbereda sig.	2,3	1,2	2,1	2,1
<b>b) På det hela taget anser jag att:</b>				
- <u>jag</u> är tillräckligt förberedd inför en eventuell olycka	3,3	1,1	2,8	2,6
- <u>folk i allmänhet</u> är tillräckligt förberedda inför en eventuell olycka	2,7	1,1	2,4	2,4
- <u>myndigheter och ansvariga</u> är tillräckligt förberedda inför en eventuell olycka	3,3	1,1	3,3	3,0

Skala 1-6 där 1 = Stämmer inte alls och 6 = Stämmer helt och hållet

<sup>1</sup> Medelvärden och standardavvikelse för Gräsö (samtliga)

<sup>2</sup> Medelvärden för Gotland (följt resp ej följt)

### **5.3. Övriga synpunkter**

#### *Information om beredskap*

I kärnkraftslänen får allmänheten information med anknytning till risk och säkerhetsfrågor från olika källor. Det handlar såväl om planerad information, i form av exempelvis broschyrer och meddelanden från myndigheter, som direkt information via händelser och uttalanden som uppmärksammas i massmedia m.m. Avsnittet belyser i vilken mån respondenterna fått tillräcklig information och om de saknar någon information.

#### *Tidigare utskickad information*

Frågan "*Anser du att den information du fått om risk- och beredskapsfrågor är tillräcklig för dina behov*" besvarades av 193 personer. Av dessa angav 10% att informationen var otillräcklig (*Alldeles otillräcklig* eller *Knappast tillräcklig*). Att informationen var tillräcklig angav 70% (*I stort sett tillräcklig* eller *Alldeles tillräcklig*). 18% av respondenterna ställde sig tveksamma till om informationen var tillräcklig.

#### *Saknad information*

I en öppen fråga fanns möjlighet att ange om, och i så fall vilken, information man saknade. 13% angav att de saknar viss information om risker och beredskap.

Bland dem som uppgav att de saknade viss information återfanns bl.a. följande kommentarer i enkäterna:

- *Hur gör man med djuren (hunden)? Vad "packar" man med sig ex: mat, kläder personpapper?*
- *Kommer någon polis, militär, arbetare inom räddningstjänsten att vilja gå iland på Gräsö om det radioaktiva nedfallet blir en realitet?*
- *En mer säker evakueringsplan i området man bor där man kan hämtas upp som är fastställd från början.*
- *Man borde få upplysning om vindförhållanden och ev. alternativa utrymningsvägar (båtar etc) från härden.*
- *Vad händer efteråt? Sanering. Möjlighet att flytta tillbaka. Vad händer med dricksvatten, boskap m.m. Information skulle behöva finnas samlad. Elever vill veta. Andra människor undrar.*

### *Övriga kommentarer*

I enkäten fanns möjlighet att ge synpunkter på vad myndigheterna borde göra för en god beredskap. Samtliga respondenter hade deltagit i evakueringen och många av kommentarerna rör just hur en sådan evakuering bör genomföras. Andra kommentarer rör bl.a. information och larmanordningar. En sammanställning av dessa synpunkter redovisas i Bilaga D. Fullständig förteckning av alla synpunkter och frågor som kommit fram i enkäten finns hos Räddningsverket samt hos länsstyrelsen i Uppsala län.

## **5.4. Sammanfattning Gräsö**

Uppföljningsstudien i samband med Gräsöövningen omfattar endast dem som deltagit i själva utrymningen. De telefonintervjuer som genomfördes med andra boende i närområdet kom i huvudsak att handla om generella synpunkter på denna typ av övning. Den evakuerade gruppen består till stor del av äldre människor, och alla utom en av de evakuerade kände till övningen i förväg. Deltagandet har varit helt frivilligt.

De som deltagit i utrymningsövningen är övervägande positiva till övningen och mycket få uppger sig ha upplevt någon som helst oro i samband med den. Ungefär hälften har upplevt den som realistisk, hälften som orealistisk. I kommentarerna ifrågasätts t.ex. om färjepersonalen skulle agera på samma sätt i en verklig situation. Gräsögruppen är påfallande mera tveksam till om sådana händelser som utspelades under övningen skulle kunna komma att inträffa i verkligheten i Sverige jämfört med motsvarande fråga i Gotlandsuppföljningen.

Resultaten tyder på att övningen knappast har präglats av en hög grad av "upplevelse-realism" hos deltagarna. De som deltagit i övningen tycks generellt uppfatta den egna beredskapen som tillräcklig och sätter tillit till myndigheters agerande.

## 6. Diskussion

Rapporten redovisar två uppföljningsstudier i samband med övningar som genomförts skarpt med realistisk information till allmänheten. Dessa försök markerar något nytt och väcker därför flera frågor. En första fråga kan kanske uttryckas: *Vågar* man överhuvudtaget engagera allmänheten skarpt?

Farhågor om att realistiska övningar skulle väcka oro och starka reaktioner har knappast besannats i de studier som redovisats här. Endast några få personer har till exempel kontaktat myndigheter med någon fråga eller reaktion i samband med övningarna. Man bör dock notera att här finns, visserligen ett fåtal, som anger att de först trodde att det var verklighet och upplevde mycken oro. Av resultaten framgår även att de som av någon anledning ej tagit del av informationen innan reagerat starkare och är mer tveksamma till denna typ av realistisk övning. Detta betonar betydelsen av en noggrann förhandsinformation. Knappt 20% av de tillfrågade på Gotland hade ej nåtts av informationen före, trots en betydande informationsinsats genom olika kanaler. Resultaten tyder på att t ex yngre människor kan vara en grupp som lätt kan "slinka igenom informationsnätet". Problemet är kanske i första hand inte att nå ut med information, utan snarare att väcka uppmärksamhet hos mottagaren. Av telefonintervjuerna på Gotland framgick t ex att flera bland dem som läst i tidningen eller på flygblad ändå hade en ganska diffus uppfattning om övningen och vad som skulle ske. Informationen blandas ihop med andra händelser och bildar bara en liten del i det massiva dagliga flödet.

En vidare fråga kan därför väckas: *Finns det intresse* från allmänhetens sida att ta del av skarp information och realistiska övningar? På en direkt fråga var reaktionen på Gotland övervägande positiv, vissa efterfrågade till och med större möjligheter att delta och mer realism i övningen. Intresset hos dem som deltog i evakueringen av Gräsö var också påtaglig. Det kan naturligtvis finnas ett antal praktiska eller tidsmässiga skäl till att man inte följer eller engagerar sig i övningshändelserna. Uppföljningsstudierna tyder dock på att de som engagerar sig i denna typ av övning utgör en mindre del av befolkningen med större intresse för risk- och beredskapsfrågor. Det finns ett antal statistiskt säkerställda skillnader i svarsmönster mellan gruppen som följt övningen på Gotland (av enkät- och intervjudata att döma ca en tredjedel av befolkningen) och de som inte uppmärksammat rapporteringen. Sammantaget tycks gruppen som följt övningen vara mer intresserad av risk- och beredskapsfrågor och mer positiv till samhällets möjligheter. Dessa personer uppvisar större tilltro till myndigheters möjligheter att klara situationer och till myndigheters beredskap. De är även mer benägna att

lägga ansvaret på myndigheter när det gäller beredskap. Gruppen tycks däremot inte vara generellt mer "riskmedveten" än andra.

*Påverkas* då människor på något sätt, positivt eller negativt, av att ta del av skarp information och realistiska övningar? De redovisade skillnaderna mellan dem som följt övningen på Gotland och de övriga kan naturligtvis tolkas antingen som en selektionseffekt, dvs som grundläggande skillnader som bidrar till att vissa engagerar sig och vissa inte, och/eller som en effekt av övningen. Frågan är betydelsefull, inte minst eftersom det är omvittnat svårt att påverka människors attityder och inställning genom konventionella informationsinsatser av olika slag (Enander et al., 1993). Man kan t ex notera att de som följt övningen inte skiljer sig generellt från andra vad gäller riskbedömningar, utom vad gäller just risken för radioaktivitet från utländsk kärnkraftsolycka vilken de bedömer som högre. Ca 20% av dem som följt övningen uppger också själva att övningen ökat deras oro för vad som skulle kunna hända. Det är således möjligt att en realistisk övning kan bidra till att göra ett visst scenario mer "verkligt" för allmänheten. Om så är fallet, samt vilket tidsförlopp och vilka konsekvenser, t ex i form av åtgärder eller engagemang, som en sådan reaktion kunde medföra vet vi mycket lite om. En uppföljning av liknande insatser med en mer genomarbetad uppläggning, t ex med mätning av inställning och reaktioner både före och efter övningsperioden, torde kunna ge värdefull kunskap.

*I vad mån* kan man egentligen tala om *realism* i övningar av den här typen? Sändningarna i lokalradion på Gotland präglades av ett mycket tydligt riskscenario, med realistiska intervjuer med huvudaktörerna. I uppföljningsstudien uppger över 80% av dem som följt övningen att de uppfattat den som ganska eller mycket realistisk. Övningen på Gräsö utspelades mot bakgrund av ett mindre tydligt scenario som inte "växte fram" i radio på samma sätt som på Gotland. Övningen och rapporteringen uppfattades som ganska eller mycket realistisk av ungefär hälften av deltagarna. Kommentarer speglar att många har undrat om förloppet skulle varit likadant i en verklig situation, t ex om färjepersonalen då skulle fortsätta att köra färjan fram och tillbaka. Någon uppföljning av dem som ej deltog i evakueringen genomfördes ej, men i radioreportage framkom att åtminstone vissa av dessa avstod p g a handikapp eller ålder. Vissa problem som skulle uppstå i en verklig situation fanns därför ej med vid övningen.

Frågan om realism måste också ses i relation till i vilket sammanhang övningen sker. Som övningsledare eller deltagare tenderar man att se övningsscenariot som en tydlig och avgränsad företeelse. Ur allmänhetens synpunkt kan den framstå som en del i en mängd omvärldshändelser och signaler. Flera händelser i samband med att övningen på Gotland genomfördes och enkäten besvarades kan ha påverkat människors åsikter och attityder. Ett förslag om att lägga ned Fårösunds Marinbrigad och LV2 på Gotland hade till exempel väckt lokal debatt. Gotlands Allehanda hade ett upprop med titeln "Försämra inte Gotlands försvar" i vilken allmänheten kunde bidra genom att skriva namn på en namnlista. I uppropet behandlas konsekvenserna av en nedläggning och man tar upp att Gotland vid ett militärt angrepp eller katastrof av något slag av naturliga skäl inte kan få undsättning från annat håll

på samma sätt som övriga delar av Sverige. Frågan om trygghet på Gotland har således varit mycket aktuell.

Verkligheten kan också på olika sätt "hinna ikapp" övningen. Måndag 22/4 ägde en tågurspårning rum i Kävlinge. Två vagnar innehöll ammoniak och man befarade läckage vid bärgningen med risker för allmänheten. Samtidigt som övningen pågick på Gotland evakuerades därför på onsdagsmorgonen omkring 9000 personer från Kävlinge och Furulund, den största utrymningen i Sverige i modern tid. Bärgningen av järnvägsvagnarna avslutades först på torsdag morgon. I Uppland varvades rapporteringen från Gräsöutrymningen med nyheter om ett haverilarm vid Arlanda flygplats dit ett stort räddningstjänststubbåd kallades. Incidenten slutade utan problem.

Ödets kanske mest ironiska nyck tog sig uttryck i att en gräsbrand utbröt i Tjernobylområdet dagen innan övningen på Gotland ägde rum. Olov Carlberg, SSI (Statens Strålskyddsinstitut) informerade om vad som hänt i radions nyheter på kvällen. På onsdag morgon rapporterades i radion att bränderna i Tjernobyl släckts och att ingen fara för spridning av radioaktivitet förelåg. Olov Carlberg var även i tjänst på morgonen och var den talesman som i en intervju i Radio Gotland redogjorde för den spelade olyckan i Ignalina, där det betonades att man från SSI såg allvarligt på händelsen. Verklighet och spel vävdes in i varandra och fördes ut i etern via samma röst. Olov Carlberg byttes senare under sändningen ut mot en annan person. Händelsen illustrerar tydligt hur ett övningsscenario kan få en helt annan dimension och innebörd beroende på det verklighetssammanhang inom vilket det utspelas.

Utifrån dessa resultat skulle en sista fråga kunna lyda: "Bör man engagera allmänheten i skarpa övningar?" Svaret på frågan beror till stor del på avvägningen mellan möjliga för- och nackdelar med ett sådant engagemang. Kunskapsunderlaget för en sådan avvägning är fortfarande bristfällig. Avvägningen bör t ex omfatta de övades egna erfarenheter - medför ökad realism och skarp interaktion med allmänheten väsentliga fördelar ur övningshänseende? En viss risk att någon eller några uppfattar ett scenario som verkligt och reagerar på det kan aldrig uteslutas. Å andra sidan är problemet i risk- och beredskapssammanhang ofta det motsatta - nämligen hur bäst förmå människor att ta till sig information och vidta egna beredskapsåtgärder. I vad mån skarp information och realistiska övningar kan bidra till detta bör vara föremål för vidare studium.

## 7. Referenser

Bejrums J. Eldstorm på Gotland: en oerhörd kraftmätning för räddningstjänsten. Skog och Brand 8-9, s 38-39, 1992.



Enander A. Larsson G. & Wallenius C. Programutredning: Kris och Katastrofforskning. FOA 50018-5.3. Försvarets Forskningsanstalt, Karlstad, 1993.

Enander A. & Johansson A. Användning av RDS-mottagare i kärnkraftslänen: en studie av allmänhetens perspektiv. FOU-rapport P21-112/95. Räddningsverket, Karlstad, 1995.

Ett säkrare samhälle. Huvudbetänkande från Hot- och riskutredningen. SOU 1995:19.

Harbom S. Utvärdering Incident Gotlands Län, Räddningsverket, Karlstad, 1996.

Jakobsen L. & Karlsson J. Ch. Vardagsuppfattningar inom riskområdet. I: A Enander &

L Jakobsen (Red), Risk och hot i den svenska vardagen: allt från Tjernobyl till skuren sås. Under tryckning, Överstyrelsen för Civil Beredskap 1996.

Jerkeby S. Spel, civilförsvarsplanering och sociala strukturer: en kritisk diskussion. FOA C-Rapport 50099-5.3. Försvarets Forskningsanstalt, Stockholm 1993.

Larsson G. & Enander A. Katastrofförberedelser: vad den svenska allmänheten tänker, känner, vill och gör. FOU-rapport P21-113/95. Räddningsverket, Karlstad, 1995.

Leivik Knowles B-M., Nohrstedt S-A., Pettersson C., Skoglund P. Möta eller mota: båtflyktingmottagning på Gotland 1992/93. Novemus - Högskolan i Örebro, 1995.

Quarantelli E. L. The nature and conditions of panic. American Journal of Sociology, 60, 267-275, 1954.

Rosengren, K-E., Arvidson P. & Stureson D. Katastrofen i Barsebäck: en fingerad nyhetssändning och dess följder. Rapport nr 65, Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar. Liber, Stockholm, 1974.

### *Saknad information*

I en öppen fråga fanns möjlighet att ange om, och i så fall vilken, information man saknade. 21% angav att de saknar viss information om risker och beredskap.

Bland de som uppgav att de saknade viss information återfanns bl.a. följande kommentarer i enkäterna:

- *Var får jag gasmasker och jodtabletter?*
- *Hur kommer man från Gotland (58 000 pers) vid en ev kärnkraftsolycka i Ryssland eller de Baltiska staterna? Beredskap?*
- *Hur man kan hjälpa till.*
- *Om man behöver söka skydd till ett skyddsrum, vad ska man tänka på då? Vad klarar ett skyddsrum, och under vilka betingelser vistas man där?*
- *Eftersom vi har lantbruk med djur och skördar undrar jag många gånger hur kan skydda djuren och vad blir det med skörden?*

*Vad myndigheterna bör göra för en god beredskap.*

154 personer har lämnat kommentarer varav bl.a. 46 st rörde - *Mer övning, fler förberedelser, bibehåll eller öka resurser*, 40 st - *Behåll försvaret på Gotland*, 28 - *Mer information*.

### *Övning, förberedelser och resurser*

46 personer hade lämnat kommentarer som rörde övning, förberedelser och resurser. Många ansåg att allmänheten ska göras mer intresserad genom övning, utbildning och information i skolor och på arbetsplatser. Andra kommentarer rörde myndigheters fortsatta övande och att man ska visa upp och informera om myndigheters beredskap.

- Fortsätt med praktisk övning. Ingen skrivbordsberedskap fungerar i verkligheten.
- Undervisa barnen på ett tidigt stadium. T.ex. temadagar i skolan. Få upp människors intresse för beredskap.
- Höja kompetensen hos de enskilda individerna. Ge stöd i form av rabatter vid inköp av beredskapsfrämjande utrustning. Informera om myndigheternas funktioner vid katastrof/olycka. Ställa krav på arbetsgivare om utbildning och övning.
- "Håll grytan kokande" dvs öva praktiska mom (som nu), öva ledningsfunktionen och informera/aktivera hela befolkningen kontinuerligt under åren ... så att folk tror på verksamheten
- Träna mera i toppen, det är nästan alltid i ledningen det klintas!!!
- Skapa ett naturligt förhållningssätt till att det finns olika risker i ett samhälle och dess relationer med omvärlden.

### *Försvaret Gotland*

Vid tiden för övningen förelåg ett förslag om att avveckla Fårösunds Marinbrigad och LV2. I massmedia fördes en debatt om detta och en av lokaltidningarna (GA) hade ett upprop med titeln "Försämra inte Gotlands försvar" med möjlighet för befolkningen att skriva på en namnlista. Mot den bakgrunden kan det vara naturligt att så många som 40 av kommentarerna rörde just försvaret på Gotland.

- Inte rusta ner så mycket. Det kan bli snabba förändringar i vår närhet. Farligt att vara för optimistisk det finns många bevis på det.
- Att ej lägga ner försvaret (Fårösund) på Gotland. Vi är ganska sårbara här på ön. Om katastrof skulle inträffa "behöver ej vara krig".
- Behålla FMB och LV2 på Gotland. Deras närvaro känns tryggt.

### *Information*

81% av respondenterna kände till i förväg att det skulle bli en övning och tre fjärdedelar ansåg att informationen om övningen var tillräcklig. På den öppna frågan om vad myndigheterna bör göra för en god beredskap hade 28 åsikter om information.

- *Lättfattlig information! Inget krångligt byråkratiskt språk. Tips och råd vad man som enskild kan förbereda sig inför.*
- *Kanske en beredskapsfolder till alla hushåll på Gotland om var ansvaret ligger på för myndighet o kontaktpersoner.*
- *Mer info om civilförsvaret och hur man som individ kan delta och påverka.*

## Övrigt

Bland övriga synpunkter förekom bl.a. sådant som att samhället blir sårbart med datorer, utplacering av mätstationer och radioaktiva varnare, lyssna på gräsrötterna samt behov av evakueringsplan och skyddsrum.

- *Att så ofta som möjligt lyssna och försöka att leva sig in i vad "gräsrötterna" säger - istället för att förskansa sig på sina ämbetsmannastolar.*
- *Jag tror att dom är för beroende av sina datorer, jag undrar vad som händer vid ett långvarigt strömavbrott?*
- *Att ha en väl fungerande sjukvård och brandförsvaret samt även kustbevakning så vi inte får hit en massa illegala flyktingar.*
- *Jag tror att den krigsmakt vi har med en proffsig ledning skulle vara lämpligare att sköta beredskapen i stället för politiker och tjänstemän i stat och kommun.*
- *EVAKUERINGSPLAN! Man måste sträva efter att kunna evakuera samtliga gotlänningar, ex finlandsbåtarna, stora militärflygplan.*

## Övriga synpunkter - Gräsö

Bilaga D

## Information

- *Bättre PR för att stimulera folks intresse för en god beredskap.*

- *Reklam TV, kortfattade enkla broschyrer till alla. Information om krisberedskap i allmänhet. Även ett stort elavbrott är besvärligt. Kärnkraftsolyckor är ju som tur var sällsynta, men annat kan ju hända i samhället. Människor behöver lära sig att ta hand om sig själva och inte alltid lita på myndigheter.*

## *Evakuering*

Här förekom synpunkter på evakuering via färjan, registrering vid uppsamlingsplatsen och information om vägs skyltning och busshållplatser.

- *Vad gäller för idag. Snabbare utrymning, fastare, bestämda tag. Färjan non stop. Annars allt bra. Tack för mig o en lärorik dag!*
- *Se till att färjeöverfarten är tryggad. Övningsledningen hade missat att kalla färjepersonalen. Dom gick bara ordinarie tur kl 10.00. Först kl 10.30 startades den andra färjan upp. Oroväckande inför ett verkligt utsläpp. Vad skulle hända då. Färjan är livlinan för Gräsöborna.*
- *Kör med båda färjorna och utan att invänta tidtabellsavgång. Snabbare registreringsrutiner vid upps.platsen (blanketter hade kunnat delas ut på färjan för ifyllnad under överfarten). Varför användes inte den nya RDS-radiolarmapparaten denna gång?*

## *Larmanordningar*

Det fanns många oklarheter runt larmet, dels att det inte hördes överallt men också brister i den efterföljande informationen.

- *Förbättra larmet! Hade vi inte vetat om övningen skulle vi inte uppfattat larmet. Informationen på Radio Uppland var dålig! Vi var osäkra på om och när larmet gått och utrymningen börjat.*
- *Vid telefonlarm ska man omedelbart få information via radion inte som i denna övning där info. från Länsstyrelsen kom 10 min efter larmet.*
- *Jag träffade flera nyinflyttade Gräsöbor som inte visste hur man larmades vid ev. olycka. Telefonlarm - sätt på lokalradion och få vidare information osv.*
- *Larm i "god tid". Ge uppgifter om vindförhållanden (jätte viktigt) dvs åt vilket håll ska man fly.*

## *Övrigt*

- *Ge människor en känsla av att de verkligen har en möjlighet att påverka och medverka till beslut som berör deras liv.*
- *Informera lokalradion. De behöver vara mer precisa.*
- *Vara tydligare i radio vad man vill att de boende i området ska göra vid en utrymning.*